

Fikret Karčić

STAVOVI VODSTVA ISLAMSKJE ZAJEDNICE U JUGOSLAVIJI POVODOM ZABRANE NOŠENJA ZARA I FEREDŽE¹

Sažetak

U ovom radu razmatra se politička akcija za ukidanje tradicionalne muslimanske ženske nošnje (zar i feredža) u Jugoslaviji u periodu 1947.-1950. te stavovi koje je vodstvo Islamske vjerske zajednice (IVZ) zauzelo o ovoj akciji. Akciju je inicirao i vodio Antifašistički front žena (AFŽ), masovna organizacija pod kontrolom Komunističke partije, koja se borila za emancipaciju žene. Vodstvo IVZ je putem svojih rezolucija i izjava podržalo ovu akciju zauzimajući stav da pokrivanje lica žene nije vjerski nalog nego običaj. Pri tome se reisu-l-ulema IVZ pozvao na fetvu Univerziteta El-Ezher iz 1937. Kada politička akcija nije donijela željene rezultate, godine 1950. je u BiH donijet Zakon o zabrani nošenja zara i feredže. Vodstvo IVZ podržalo je i ovaj zakon. Uloga IVZ je bila da legitimiše stavove i mjere koje su formulisali organi socijalističke države.

Ključne riječi: zar, feredža, Islamska zajednica, Bosna i Hercegovina

Uvod

Ovaj rad ima za cilj da rekonstruiše stavove koji su najviši organi Islamske zajednice u tadašnjoj Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji (FNRJ) zauzeli povodom pitanja dopustivosti tradicionalne islamske odjevne prakse za muslimanke. Ovo istraživanje treba također da identifikuje referentni okvir na koji su se pozvali organi Islamske zajednice.

Rasprava o pitanju tradicionalne odjevne prakse muslimanki (zar, feredža, vala) u BiH počela je u periodu između dva svjetska rata. U ovoj raspravi pojavilo se pitanje da li tradicionalna odjevna praksa, koja je uključivala i pokrivanje lica muslimanke, ima vjerski ili običajni karakter.² Svjetovni

1 Ovaj rad nastao je na osnovu istraživanja koje je podržao Centar za napredne studije (CNS) u Sarajevu.

Autor želi da zahvali gospođici Benjamini Londrc sa Pravnog fakulteta u Sarajevu na pomoći pri istraživanju.

2 Husejn Dozo: „Da li je problem otkrivanja žene vjerskog ili socijalnog karaktera“, *Novi Behar*, X, br. 12-14 (15.I.1937.), str. 139-140.

modernisti tražili su odbacivanje tradicionalne nošnje, otkrivanje lica i glave žena, preuzimanje evropskog načina oblačenja i uključivanje u društvo bez ograničenja. Vjerski modernisti zastupali su načelan stav da je pokrivanje lica muslimanke stvar običaja a ne vjerski nalog. Tradicionalisti su bili za zadržavanje postojeće ženske muslimanske nošnje i potpuno isključivanje žene iz društva i javnog života. U tom smislu su se protivili i fotografisanju muslimanki za lične dokumente.³

1. Politička akcija za ukidanje tradicionalne muslimanske ženske nošnje

Poslije Drugog svjetskog rata i socijalističke revolucije u Jugoslaviji aktualizirano je pitanje muslimanske ženske nošnje. Ta nošnja je okarakterisana kao prepreka emancipaciji muslimanke i zatraženo je njeno ukidanje. Akciju za ukidanje ove nošnje u BiH započeo je Antifašistički front žena (AFŽ)⁴ 1947. Na Drugom kongresu AFŽ održanom 13. i 14. jula 1947. u Sarajevu donijeta je rezolucija o pokretu muslimanki za skidanje zara. U redakcioni odbor za sastav rezolucije ušle su: Zehra Muidović, Sida Omerbašić, Mara Mitrov i Antonija Mandžić.

U ovoj rezoluciji zar i feredža označeni su kao „simbol nekadašnjeg neravnopravnog položaja muslimanke i ostatka teške prošlosti koji danas otežava njihovo puno učešće u političkom, društvenom i privrednom životu žene“.⁵ Rezolucija opisuje položaj žene u BiH kao vrlo težak a u tom kontekstu položaj muslimanke kao najteži. Iznosi se i niz sumarnih optužbi na norme i praksu koji su određivali položaj muslimanke: bespravnost, ekonomska bijeda, ogroman broj nepismenih, prikraćenost u imovinskim pravima, ekonomska zavisnost, ponižavajuće mnogoženstvo, napuštanje žena od strane muža bez ikakvih razloga. “Pored svega ovoga, kao teški okovi sputavali su muslimanku nazadni običaji koji su postali drugi nepisani zakon, i koji su njen, ionako težak položaj, učinili još težim. Ti običaji nadišli su i vjerske propise i nametnuli muslimanki zavijanje u feredžu i zar.“⁶ U rezoluciji se dalje kaže da je jedan dio žena, većinom iz gradova, uspio da se oslobodi ove nošnje. Muslimanke delegatkinje na kongresu pokrenule su inicijativu za skidanje zara koju je kongres prihvatio. Kongres je, također, uputio i „svoje

3 Fikret Karčić, *Društveno-pravni aspekt islamskog modernizma* (Sarajevo, Islamski teološki fakultet, 1990.), str. 226.

4 Masovna organizacija, pod kontrolom Komunističke partije, koja se borila za emancipaciju žene.

5 Rezolucija II kongresa Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine povodom pokreta muslimanki za skidanje zara, *Oslobođenje*, god. V, br. 224, 14.7.1947.

6 Isto.

borbene pozdrave svojim sestrama Šiptarkama sa Kosova i Metohije koje su skinule feredžu kao teret prošlosti (...)“.⁷

Jedan broj muslimanskih delegatkinja na kongresu demonstrativno je skinuo zarove.

Iz ove rezolucije može se shvatiti da je akcija predstavljena kao inicijativa muslimanki iz AFŽ, da je AFŽ tu inicijativu prihvatio, da je muslimanska tradicionalna nošnja (zar i feredža) kvalifikovana kao nazadni običaj a ne vjerski nalog te da ona predstavlja smetnju svestranom uključivanju muslimanke u društveni život.

Područni organi AFŽ širom BiH održali su brojne sastanke na kojima su prenošeni zaključci sa II Kongresa. Organizacione jedinice Narodnog fronta (NF)⁸ održavale su sastanke s uglednijim muslimanima, uključujući imame, da prenesu stavove da se skidanje zara i feredže ne kosi s vjerskim propisima.⁹ U nekim slučajevima takve aktivnosti nisu bile uspješne. Naprimjer, Sreski odbor AFŽ Vlasenica u svom izvještaju Zemaljskom odboru AFŽ br. 73/47 od 14.7.1947. navodi: „Po povratku delegata sa kongresa održali smo u Vlasenici širu konferenciju na kojoj su naši najbolji frontovci muslimani govorili o rezoluciji donijetoj na kongresu i o potrebi oslobođenja žene muslimanke od zara. Konferencija nam nije uspjela, jer i sami drugovi muslimani najistaknutiji frontovci nisu utjecali na svoje drugarice kako bi one primjerom prednjačile. Skinula nam je zar svega jedna žena, i to žena koja je uvijek nosila zar, žena iz najuglednije muslimanske familije u gradu.“¹⁰

Iz izvještaja područnih organizacija AFŽ može se steći utisak o uspješnosti ove političke akcije: tokom jula-augusta, odnosno prije donošenja zakona, zar je skinulo po srezovima: u Banjoj Luci 106 žena, u Tuzli 115 žena, u Modriči 24 žene, u srezu Lopare 62 žene, u Doboju 2 žene (više njih je spremno, ali čekaju širu konferenciju AFŽ kada bi se to imalo izvršiti), u Derventi 13, u Srbcu 2, u Rogatici 13, u Bijeljini 13 itd.¹¹

Na rezoluciju II kongresa AFŽ prvo je reagovao Vakufsko-mearifski sabor u BiH. Na drugoj sjednici III zasjedanja održanoj 3 augusta 1947. Vakufsko-mearifski sabor je donio rezoluciju u kojoj se kaže:

„Vakufsko-mearifski sabor kao najviše vjersko predstavničko tijelo Muslimana NRBiH na svom zasjedanju od 2.-3. avgusta 1947. razmotrio je sva aktuelna pitanja IVZ u BiH. Sabor je obratio naročitu pažnju pokretu

7 Isto.

8 Masovna organizacija građana, pod kontrolom Komunističke partije, koja je korištena za podršku procesu izgradnje socijalizma.

9 Vidi, npr., Izvještaj Sreskog odbora AFŽ u Zvorniku upućen Zemaljskom odboru AFŽ 3.8. 1947., Arhiv BiH (ABiH), Fond AFŽ, 1947., kutija 2, br. 745/47.

10 ABiH, Fond AFŽ, 1947., kutija 2, br. 759/47.

11 Vidi izvještaje, ABiH, Fond AFŽ, 1947., kutija 2.

Antifašističkog fronta žena za skidanje zara i feredže muslimanki u Jugoslaviji...

Vakufsko-mearifski sabor duboko prožet principima islama, koji naučava punu ravnopravnost među ljudima, smatra da je potrebno da ukaže na to da je pogrešno i štetno pomiješati principe islamske vjere sa običajima koji su kočili razvoj naše muslimanke do danas.

Vakufsko-mearifski sabor konstatuje da nema nikakve zapreke otkrivanju muslimanke i krajnje je vrijeme, da naša muslimanka slobodnom voljom bez ikakve sile kao ravnopravan član naše narodne i vjerske zajednice nađe svoje mjesto u privrednom i državnom životu nove Jugoslavije.¹²

Interesantno je spomenuti da je u diskusiji koja je prethodila usvajanju rezolucije Muhamed Ševket-ef. Kurt iznio stav da je pitanje pokrivanja muslimanke „muslimansko unutrašnje pitanje i da se drugi ne bi trebali u to miješati“.¹³ Predložio je da se svim vakufskim povjerenstvima uputi jedan raspis u kome bi se navelo da akcija skidanja zara nije prisilna da bi se izbjegli nepoželjni incidenti.

Ovaj stav Sabora utjecao je na provođenje političke akcije skidanja zara i feredže. O tome govori cirkularno pismo Zemaljskog odbora AFŽ br. 770 upućeno područnim jedinicama dana 22.8.1947. u kome se kaže:

„Akcija za skidanje zarova koja se razvija poslije našeg II kongresa, oživjela je naročito poslije donošenja rezolucije od strane Vakufskog sabora. Mi, bez sumnje, nailazimo na veliku podršku od strane naprednih muslimana, pa čak i od strane naprednijih hodža. Naša organizacija dobiva na terenu veliku pomoć i ona mora nastojati da takve živosti bude bude još više, da u akciji angažuje one naprednije muslimane kako bi i sama akcija dobila mnogo ozbiljniji karakter.“¹⁴

Svoj stav je ubrzo iznio i najviši savezni organ IZ u FNRJ - Vrhovni vakufski sabor IVZ u FNRJ - koji je na svom prvom zasjedanju u socijalističkoj Jugoslaviji održanom u Sarajevu 26. i 27. augusta 1947. zaključio:

„Nema vjerskih zapreka skidanju zara i feredže i Vrhovni vakufski sabor smatra da je to patriotska dužnost svakog muslimana da do kraja probudi svijest žene muslimanke da oslobođena zara i feredže konačno krene u korak sa razvojem ostalih žena u FNRJ. Vrhovni vakufski sabor pozdravlja napore svih naših ljudi i narodnih organizacija, koje u svom patriotskom i bratskom nastojanju pomažu osvještavanje žene muslimanke. Dužnost je i sve uleme i pripadnika Islamske vjerske zajednice da muslimanku upute novim putem

12 Zapisnici sa zasjedanja Vakufskog sabora u Sarajevu od 22. nov. 1945. do 11. juna 1950., Arhiv IZ, Gazi Husrev-begova biblioteka.

13 Isto.

14 ABiH, Fond AFŽ, 1947., kutija 2, br. 770/47.

slobode i napretka na kome je osigurana ne samo njena lična sreća nego i sreća cijele naše zajednice.¹⁵

Iste godine 12. septembra u svom nastupnom govoru povodom primanja menšure u Begovoj džamiji u Sarajevu reisu-l-ulema Ibrahim-ef. Fejić podržao je skidanje zara i feredže. On je u svom govoru rekao:

„Jedno bolno pitanje koje pred nama stoji, kojem moramo posvetiti veliku pažnju i gdje trebamo hitno intervenirati jeste pitanje jednakopravnosti naše muslimanke. Stotine godina mi smo ženi uskraćivali najelementarnija prava, prava na prosvjećivanje i slobodu. Iako je Muhammed, a.s., prije četrnaest vijekova rekao: ‘Traženje nauke obavezno je za svakog muslimana i muslimanku’, ipak još i danas ogromna većina naših žena je nepismena. Jedna od dragocjenih tekovina Oslobođilačke borbe naših naroda svakako je proklamovanje ravnopravnosti žene. Ali, nažalost, ova ravnopravnost kod muslimanke ne može da dođe do punog izražaja, jer joj smeta zar i feredža. Otkrivanje muslimanke provedeno je u mnogim islamskim državama, u nekima čak i silom zakona, a ipak kod nas je većina žena pokrivena. Pa zašto smo u tom pitanju tako uporni? Da li nam to nalaže vjera kao što nam, npr., nalaže da klanjamo, postimo, zekat dajemo, da se čuvamo alkohola, hazardnih igara, lihvarstva i ostalih poroka. Daleko od toga. Islam je dao ženi uglavnom sva prava i nametnuo joj sve dužnosti kao i muškarcu. Žena po islamskom učenju ima pravo na vršenje svih javnih zvanja u državi od nižih pa do najvećih. Ona može punovažno da sklapa i potpisuje sve vrste građansko-pravnih isprava, da daje i prima sve vrste obaveza i da samostalno vodi svaki obrt kao i muškarac. Žena po Šerijatu mora da izdržava svoje iznemogle roditelje i malodobnu djecu, ako su siromašna. Žena mora čak da vrši vojnu dužnost, ako je domovina u opasnosti. A ko uzgaja djecu? Ko im daje prve upute? Žena, majka. Ako je žena nepismena i neškolovana i ako je još pokrivena, može li se ona koristiti onim pravima koje joj garantuje islam, i može li izvršavati one dužnosti koje joj on nameće? Apsolutno ne može. Dati ženi ova prava a narediti joj da nosi u isto vrijeme zar i feredžu značilo bi isto što dati joj desnom a oduzeti lijevom rukom. Ali, hvala Bogu, savršenstvo principa islama od toga je vrlo daleko. Istina, islam traži od žene da bude moralno čestita, da se pristojno odijeva i da ne pruža sablažnjivu sliku, ali to ne znači da ona mora biti pokrivena lica i izolovana od ostalog svijeta. Ona tu dužnost može da ispunjava i nepokrivena.

Da se ne bi reklo da je ovo što sam izložio o pokrivanju žene samo moje lično mišljenje, citiraću neke stavove iz odgovora koji je dao Ezherski mešihat povodom pitanja muslimana Indije, a koji je štampan u reviji *Medželletu-l-ezher* godine 1937., svezak 6, str. 347. Ezherski mešihat, taj najveći i

15 „Rezolucija Vrhovnog vakufskog sabora IVZ u FNRJ“, *Glasnik VIS*, br. 1-3/1950, str. 19.

najautoritativniji vjerski forum muslimana cijelog svijeta između ostalog veli: 'Pokrivanje žene bio je običaj kod svih naroda stare civilizacije. Ovaj običaj primili su Rimljani, Grci i pridržavali ga se sa svom strogošću hiljadu godina prije islama. To isto činili su i Izraelčani. Svi naši imami mezheb-sahibije jednodušno su rekli da žena ne treba pokrivati lice i ruke do iza šaka, da može izlaziti van kuće i svršavati poslove, da može ići na rad za održavanje svoje i obitelji svoje. Islam nije naredio', kaže se dalje u odgovoru, 'da žena živi kod kuće i uhapšena, nego je naredio da ide u džamiju i dozvolio joj da može posjećivati konferencije i sastanke na kojima se pretresaju važna narodna pitanja, učestvovati u debati i stavljati svoje predloge. Islam dopušta ženi da pohađa sve naučne zavode kao i muškarcu, daje joj pravo da slobodno raspolaze svojom imovinom, da zaključuje punovažno sve vrsti građansko-pravnih poslova tako da njihova valjanost ne ovisi o odobrenju muža, roditelja i ma koga drugoga.' Tako stoji u odgovoru toga najvišeg islamskog foruma. Na kraju moram spomenuti i to, koliko je god grijeh po islamu dozvoljavati sebi nešto što je vjera zabranila, isto je tako grijeh zabranjivati sebi ono što je vjera dozvolila, jer na jednom mjestu u Kur'anu stoji: 'Božji poslanice, zašto sebi zabranjuješ ono što Ti je Bog dozvolio.'

Dužnost je muslimana i muslimanki da ovaj stari a danas štetni običaj čim prije prestane, kako bi žena muslimanka postala faktično pravi i punopravni član naše zajednice i kako bi stupila na pozornicu društvenog života i pomogla pri izgradnji i obnovi naše Domovine, našto smo svi obvezani.¹⁶

Vrhovno islamsko starješinstvo u FNRJ (VIS) na svojoj sjednici od 1. novembra 1947. raspravljalo je pitanje otkrivanja muslimanki (skidanje zara i feredže) i donijelo je sljedeći zaključak:

„Uputiti ulema-medžlisima, odnosno organima koji vrše njihovu funkciju, da je pitanje otkrivanja muslimanske žene objašnjeno poslanicom reis-ul-uleme i rezolucijom Vrhovnog vakufskog sabora, da pokrivanje žene nije vjerski propis i da muslimanke, što se tiče vjere, mogu slobodno otkrivene hodati i vršiti svoje poslove. Stoga se preporučuje ulema-medžlisima, odnosno organima koji vrše njihovu funkciju, da preko područnih vjerskih organa prenesu ovu konstataciju na šire slojeve naroda sa upozorenjem da se predmetu ne prilazi sa inatom, nego na zgodan način bez upotrebe sile, kako to pitanje ne bi dovelo do međusobne svađe, jer nama je najpotrebnija sloga i bratstvo, da se, dakle, ovome pitanju pristupi sa puno takta i ljubavi, da se ima u vidu i pomanjkanje odjeće itd. - da po mogućnosti ovo pitanje rješavaju sami muslimani kao svoje čisto islamsko pitanje, tj. da se nastoji da ovo pita-

16 „Nastupni govor reisu-l-uleme IVZ u FNRJ Ibrahim-efendije Fejića, održan prigodom primanja menšure 12. septembra 1947. u Gazi Husrev-begovoj džamiji u Sarajevu“, *Glasnik VIS*, br. 1-3/1950, str. 23-24.

nje uzmu u svoje ruke frontovci muslimani i muslimanke.¹⁷

Ulema-medžlis IVZ u Makedoniji je 26. augusta 1950. usvojio Izjavu o pitanju zara i feredže, odnosno čaršafa i peče, kako se to u Makedoniji nazivalo. U ovoj izjavi se kaže:

„(Ulema-medžlis)

1. Ustanovljuje (konstatira) da feredža, odnosno čaršaf i peča, koja služi za pokrivanje žena, nije odjeća propisana od i sa vjerskim propisima islama, nego je to nametnuto kasnije sa druge strane i bez veze sa našim vjerskim propisima.
2. Da prema šeriatskim propisima žena treba da je propisno odjevena, da je čestita, moralna itd., ali to ne znači i ne stoji da ona treba da je pokrivena, da ne smije izlaziti vani, da ne smije uzimati učešća u javnom životu i slično. Naprotiv, ona je i po šeriatskim propisima imala sva prava, kao i muškarac: pravo samostalnog upravljanja svojim imetkom, pravo samostalnog biranja i slobodnog obavljanja svoje profesije itd, sve do uzimanja aktivnog učešća u borbi za odbranu svoje zemlje. Uskraćivanja svih tih prava, koje je dovelo i do njezinog pokrivanja, uslijedilo je kao posljedica docnijih nazadnih pojava i postupaka.
3. Da je žena uopšte, kako ranije isto tako i u bivšoj Jugoslaviji, bila obespravljena i potpuno zapostavljena. Njoj su bila uskraćena sva prava kako u javnom životu (nije imala prava glasa, nije mogla imati javne funkcije u društvu, nije mogla raspolagati svojim imetkom bez odobrenja muža) isto tako i u privatno-pravnim odnosima ona je bila zavisna i u podređenom položaju kako u odnosu društva, isto tako i u odnosu muža, djece itd.¹⁸

Ulema-medžlis IVZ u Makedoniji, čiji su članovi u to doba bili Aziz Fetah, H.A. M. Ibrahim, Bedri Hamid i Hamdi N. Mehmed, podržali su izjavu reisu-l-uleme Ibrahim-ef. Fejića o ovom pitanju, te „odlučno pokreće traženje (zahtjev) našega naroda da se gornje pitanje definitivno riješi i da se donese zakon za skidanje zara, kako bi se ubrzao proces za likvidiranje ove mračne pojave u životu muslimana. Kao i uvijek, mi i u ovom slučaju dijelimo mišljenje naroda, koji svakoga dana u svojim kolektivima sve češće iznose traženje za donošenje zakona za skidanje zara“.¹⁹

Na osnivačkoj skupštini Udruženja ilmije u Sarajevu 5. septembra 1950. raspravljano je i pitanje zara i feredže. Šefket Šabić, muderis iz Tuzle, raspravljajući o ovom pitanju je rekao:

17 Vrhovno islamsko starješinstvo u FNRJ (VIS), br. 294/47, 15.11.1947., AIZ.

18 Vrhovno starješinstvo IVZ, br. 1231/50, 6.09.1950., AIZ.

19 Isto.

„Ovo je pitanje s kojim se i naša ilmija mora pozabaviti, da i ona sa svoje strane donese obol za rješavanje ovog pitanja u korist muslimanske zajednice... Kao i islam tako i njegovi najveći autoriteti, kao rektor Ezhera i merhum Čaušević zauzeli su u ovom pitanju gore spomenuto stanovište, to jest da pokrivanje lica kod muslimanke nije vjerska dužnost. Biće potrebno spomenuti i da je naš uvaženi reisu-l-ulema hadži Ibrahim-ef. Fejić po ovom pitanju zauzeo stanovište baš ugledom na stanovište ezherskog mešihata, i u svom govoru prilikom primanja menšure na ubjedljiv način, pozivajući se na propise islama dokazao štetnost nošenja zara i pokrivanja lica.“²⁰ Ova diskusija naišla je na burno odobravanje prisutnih.

Na ovaj način oblikovani su stavovi vodstva IVZ u toku političke akcija za zabranu nošenja tradicionalne muslimanske ženske nošnje.

2. Donošenje Zakona o zabrani nošenja zara i feredže

Politička akcija za skidanje zara i feredže nije bila u cjelini uspješna. Iz izvještaja područnih organa AFŽ vidi se da su mlađe žene mahom bile za skidanje zara i feredže a brojne su se žalile da ih muževi ometaju. „Neke predlažu da se kaže da je otkrivanje ‘pod moranje’ kako ih muževi ne bi smjeli onda sprečavati“.²¹ Suočeni sa djelimičnim uspjehom akcije, organi socijalističke vlasti opredijelili su se za zakonske mjere.

U BiH se pristupilo donošenju Zakona o zabrani nošenja zara i feredže. U toku pretresa prijedloga ovog zakona u Narodnoj skupštini Narodne republike BiH (NRBiH) spomenuti su stavovi vodstva IVZ o tome da zar i feredža predstavljaju običaje a ne vjerske naloge kao i kontinuirane napore muslimanskih svjetovnih i vjerskih modernista za ukidanje ove tradicionalne nošnje. O toku zasjedanja Narodne skupštine o ovom pitanju detaljno je izvijestio zvanični organ IVZ.²²

U toku rasprave o prijedlogu zakona potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Sulejman Filipović podsjetio je na stavove najviših organa i predstavnika IVZ o pokrivanju žene i stavove bivšeg reisu-l-uleme Mehmeda Džemaludina Čauševića o tome da „Šerijat ne zabranjuje muslimanki da ide otkrivena niti da joj propisuje neku naročitu nošnju i nakit“.²³

Narodni poslanik Husnija Kurt iznio je historijat neuspjelih pokušaja ukidanja tradicionalne muslimanske ženske nošnje spominjući svjetovnog modernistu Dževada Sulejmanpašića, društvo „Reformu“, za koje je rekao

20 *Glasnik VIS*, br. 8-10/1950, str. 265.

21 Izvještaj gradskog odbora AFŽ Doboj - Odbor za skidanje zara upućen Zemaljskom odboru AFŽ 29.8.1947., br. 114/47, ABiH, Fond AFŽ, 1947., kutija 2, br. 821/47.

22 *Glasnik VIS*, br. 8-10/1950, str. 278-305.

23 Isto, str. 295.

da nije uspjelo zato što je njegovim članovima nedostajala revolucionarnost i kontakt sa širim slojevima), reisu-l-ulemu Čauševića, kongres muslimana intelektualaca u Sarajevu septembra 1928. itd.²⁴ Poslanik Mehmedalija Tufekčić iznio je niz primjera kako je zar kočio učešće muslimanki u javnom životu. U tom smislu govorili su i ostali poslanici. Svi muslimanski poslanici podržali su prijedlog zakona i izjavili da će sa zadovoljstvom glasati za njega.

Zakon o zabrani nošenja zara i feredže donijet je 27. septembra 1950.²⁵ Ovim zakonom je zabranjeno nošenje, prisiljavanje ili nagovaranje žene da nosi zar ili feredžu ili na drugi način pokriva lice. Prema tome, bila je zabranjena nošnja ogrtača tipa zara ili feredže i pokrivanje lica. Mahrame nisu zabranjene te se na nekim slikama žena koje su skinule zar vidi da su zadržale mahramu na glavi.

Razlog zabrane je namjera „da se otkloni vjekovna oznaka potčinjenosti i kulturne zaostalosti žene muslimanke, da se olakša ženi muslimanki puno korištenje prava izvojevanih u Narodnooslobodilačnoj borbi i socijalističkoj izgradnji zemlje i da joj se obezbijedi puna ravnopravnost i šire učešće u društvenom, kulturnom i privrednom životu zemlje“ (čl. 1).

Za samo nošenje zara i feredže predviđena je kazna do tri mjeseca zatvora ili novčana kazna do 20.000 dinara, kao i za svako zahtijevanje da se ta odjeća nosi. Za prisiljavanje žene da nosi tu odjeću ili za vršenje propagande u tom smislu predviđena je kazna lišenja slobode sa prinudnim radom do dvije godine ili novčana kazna do 50.000 dinara. Propisano je da zakon stupa na snagu 30 dana po objavljivanju.

Analiza stavova vodstva IVZ i zaključci

Pitanje tradicionalne muslimanske ženske nošnje dugo godina bilo je pristutno u javnom životu u BiH. Pojedini glasovi pozivali su u periodu između dva svjetska rata za napuštanje te nošnje. Država je u toj debati bila nezainterosovana, odnosno nije se javno svrstavala ni na jednu stranu. Situacija se bitno promijenila nakon završetka Drugog svjetskog rata, uspostavljanja vlasti Komunističke partije Jugoslavije i početka izgradnje socijalističkih društvenih odnosa. Dio tog procesa bila je i izmjena društvenog položaja žene, posebno muslimanke u BiH, Sandžaku, Kosovu i Makedoniji. Projektovano je obavezno školovanje za svu djecu, uklanjanje nepismenosti među stanovništvom, njegovo dodatno obrazovanje, masovno zaposlenje radi izgradnje i obnove zemlje itd. Za kreatore te politike zar i feredža, odnosno pokrivanje lica žene i njena vezanost za kuću predstavljali su prepreku. Zato

24 Isto, str. 300-301.

25 Zakon je proglašen 29.09.1950. i objavljen u *Službenom listu NR BiH*, br. 32, 5.10.1950., str. 427.

je i organizacija zadužena za emancipaciju žene - AFŽ - slijedeći vjerovatni nalog Komunističke partije pokrenula akciju za ukidanje ove nošnje. U skladu sa poznatom komunističkom praksom inicijativa je došla iz reda samih muslimana.

Na ovu inicijativu reagovalo je vodstvo IVZ - Vakufsko-mearifski sabor IVZ u BiH, Vrhovni vakufski sabor IVZ u FNRJ, novoizabrani reisu-l-ulema Ibrahim-ef. Fejić, Vrhovno islamsko starješinstvo IVZ u FNRJ, Ulema-medžlis IVZ u Makedoniji i novoosnovano Udruženje ilmije u BiH. Svi oni su se izjasnili za podršku akciji za ukidanje zara i feredže. Ova nošnja je kvalifikovana kao običaj a ne kao vjerski nalog. U javnosti je nekada korišten neprecizan naziv „otkrivanje muslimanke“, ali dokumenti ukazuju da se pri tome mislilo da se otkrije lice muslimanke i šake ruku te da se muslimanka uključi u društveni život.

Vodstvo IVZ je željelo da ovo pitanje tretira kao muslimansko unutrašnje pitanje i da ga rješavaju samo muslimani. Očigledno, ovakav stav nije mogao proći iz dva razloga: (1) sami muslimani ga nisu mogli riješiti u periodu između dva svjetska rata i (2) u jednoj zemlji pod kontrolom Komunističke partije nijedno društveno pitanje nije moglo isključiti glavne mehanizme vlasti.

Vjersko vodstvo IVZ pozvalo se u svojim stavovima na fetvu Univerziteta El-Ezhera i stavove reisu-l-uleme Mehmeda Džemaludina Čauševića.²⁶ Suština fetve El-Ezhera je da šerijatski propisana nošnja za žene ne uključuje i pokrivanje lica i ruku do iza šaka, da je ženi dopušteno da izlazi izvan kuće i obavlja poslove, da može ići u školu, raditi, samostalno sklapati pravne poslove, ići u džamiju, učestvovati na sastancima i drugim oblicima javnog života itd. Fetva El-Ezhera je poznata u literaturi i citira se kao primjer tumačenja koje je podržalo popravljavanje položaja muslimanke.²⁷ Takvi su bili i stavovi i reisu-l-uleme Čauševića.

Politička akcija za ukidanja zara i feredže nije bila uspješna te se pristupilo donošenju zakonske zabrane ove nošnje. Ulema-medžlis iz Makedonije je u svojoj izjavi tražio i donošenje takvog zakona. Takav zakon očekivale su i neke žene koje su smatrale da bi otpor skidanju zara i feredže koji su iskazivali njihovi muževi i muška rodbina bio manji ako bi to bilo „pod moranje“.

Zakon o zabrani nošenja zara i feredže donijet je u BiH jednoglasnom odlukom svih članova Narodne skupštine NRBiH, uključujući muslimanske poslanike. Stenografske bilješke s toga zasjedanja skupštine objavio je službeni organ IVZ.

26 O ovim stavovima vidi Xavier Bougarel, „Reis i veo: jedna vjerska polemika u Bosni i Hercegovini između dva rata“, *Historijska traganja*, br. 6/2010, str. 69-114.

27 Margot Bedran, *Feminists, Islam and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt* (Princeton University Press, 1995.), str. 93.

Ovo istraživanje pokazuje da je presudna odluka o zabrani nošenja muslimanske tradicionalne nošnje donijeta u zakonodavnom tijelu BiH, koje je bilo pod kontrolom Komunističke partije. Uloga IVZ bila je da legitimise takav korak. Razlog za podršku ove vjerske zajednice državnoj mjeri zabrane zara i feredže treba tražiti ne u oportunizmu vodstva IVZ, nego u okolnosti da su ključnu ulogu u ovom vodstvu imali ljudi koji su se protiv zara i feredže a za svestrano poboljšanje položaja muslimanke izjasnili u unutarmuslimanskim debatama u BiH u periodu između dva svjetska rata.

**The Position of the Leadership of the Islamic Religious
Community in Yugoslavia Regarding Prohibition of Veil
(Zar and Feredja)**

(Summary)

In this article the author study political action for the abolishment of traditional Muslim women's dress -veil- (known as *zar* and *feredja*) in Yugoslavia during the period 1947-1950 and the position taken by the leadership of the Islamic Religious Community (IVZ) regarding this action. The action was initiated and carried out by the Antifascist Front of Women (AFŽ), a grass root organization under the control of the Communist Party devoted to the emancipation of women. The leadership of the IVZ by the means of its resolutions and statements supported the abolishment of veil arguing that the covering of the face of Muslim women is not religious imperative but customary practice. To this effect the head of the IVZ- *rais al-ulama*- cited the fatwa of the University of Al-Azhar issued in 1937. Since the political action for the removal of veil was not successful the parliament of the Bosnia and Herzegovina in 1950 adopted a law on the prohibition of *zar* and *feredja*. The leadership of the IVZ supported this law. The role of the Islamic Community was to legitimize positions and measures taken by the institutions of the Socialist state.